

УДК 37.013.74 (497.2)

О.А. БОЧАРОВА

ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ У БОЛГАРСЬКИХ ШКОЛАХ: НАПРЯМИ ЗМІН

У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти роботи з обдарованими учнями в Болгарії. Встановлено, що робота з обдарованими дітьми в країні здійснюється згідно з рекомендаціями Європейського Союзу. Розкрито особливості шкільної освіти, детально описано основні освітні стратегії, розглянуто форми й методи роботи, висвітлено питання розвитку та підтримки здібностей обдарованих дітей, підготовки педагогів до роботи з обдарованими учнями. Особливу увагу акцентовано на діяльності державних фондів (Фундація “Еврика”, Товариство “Менса – Болгарія”, “Учнівський інститут математики та інформатики”, Міжнародний фонд св. Кирила та Мефодія, Фонд Людмили Живкової “Знамена Миру”).

Ключові слова: обдарований учень, підтримка, розвиток здібностей, Фонд підтримки обдарованих дітей.

“Золоті діти суспільства” – так 25 століть тому Платон назвав обдарованих дітей, підкреслюючи їх роль у розвитку духовного, культурного й суспільного життя. Ці слова неодноразово процитовані в публікаціях болгарських науковців. Сьогодні в Болгарії багато уваги приділяють сучасній школі. Метою освітньої реформи є забезпечення відповідності шкільної системи швидко змінним потребам суспільства, вимогам Болонського процесу; впровадження рекомендацій Європейського Союзу у сфері професійної, екологічної, технологічної та інформаційної освіти. На освітню політику країни впливають, з одного боку, директиви Європейського Союзу, а з іншого – внутрішні специфічні проблеми найбільшій країні Євросоюзу, які пов’язані з демографічною кризою, міграцією молоді до багатих країн Заходу, низькими результатами болгарських учнів у дослідженнях Європейського агентства з оцінювання якості знань (низька якість роботи шкіл і мотивація вчителів)¹.

Останнім часом вийшло багато праць українських і зарубіжних науковців, які вивчають проблеми обдарованості, зокрема в Росії (М. Біржева, Г. Тарасова, Г. Ульянова, С. Цветкова); у різних європейських країнах (Л. Данілова, Л. Кокоріна, Е. Лодзінська, Л. Чухно) та США (І. Бабенко, П. Тадеєв, Н. Теличко). Однак аналіз науково-педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що в Україні не здійснено цілісного дослідження обдарованості в Болгарії, що й зумовило вибір теми статті.

Мета статті – висвітлити актуальний стан і зміни, які відбуваються в Болгарії у сфері розвитку та підтримки обдарованих учнів.

¹ Особлива подяка завідувачу кафедри педагогіки Східно-західного університету імені Неофіта Рильського проф. Д. Тодоріній (Болгарія) та проф. Т. Гізі за зібраний та наданий матеріал під час стажування в університеті “Константин Преславський” (Шумен), у межах програми Erasmus Teaching Mobility (Польща).

Починаючи з 1991 р., Болгарія є демократичною парламентською республікою. До політичних змін болгарська школа залишалася, як і більшість країн центрально-східної Європи, під впливом комуністичної ідеології й радянської педагогіки. Головні проблеми освіти, які повинна вирішити нова влада: низький кваліфікаційний рівень викладацького складу, низьке моральне обличчя вчителів, зниження інтересу суспільства до педагогічної освіти й педагогічної професії та низькі витрати на освіту. У 1998 р. у країні запроваджено 12-річну систему навчання. Обов'язковою є освіта від 7 до 16 років. В окремих випадках батьки можуть подати заяву до директора школи з проханням про навчання дитини з 6 років. Навчання в школах є безкоштовним, 99,58% учнів навчаються в державних школах. Щодо вищої освіти, то половина студентів навчається у приватних вищих навчальних закладах. Шкільний навчальний рік починається 15 вересня і закінчується у травні або червні залежно від рівня класу. Учні займаються впродовж п'яти днів у дві зміни. У країні діє 6-бальна система оцінювання знань учнів. Початкова освіта – 1–4 класи, основна – 5–8 класи. Після закінчення основної школи учні продовжують навчання у трирічних гімназіях (9–12 класи) або у професійних гімназіях (профільні) (9–13 класи) [1, с. 39].

У шкільній системі Болгарії для розвитку здібностей учнів існують спеціальні художні, спортивні, гуманітарні, математичні та природничі школи. В основному це профільні школи, серед яких – невелика кількість приватних шкіл (1% учнів болгарських учнів відвідують приватні школи, яких у країні 69), що вважаються елітарними навчальними закладами. Зазвичай у них проводять конкурсний відбір, а їх учнями є діти з родин з високим соціальним і матеріальним статусом. Варто зауважити, що освіта в Болгарії є важливим соціальним механізмом. Статус родини сильно корелює зі шкільним статусом учня, а комерціалізація вищої освіти ще більше підтверджує й зміцнює цю нерівність. Головні стратегії навчання: диференціація, збагачення навчальних програм і прискорення навчання. Існує два види диференціації: внутрішня й зовнішня. Внутрішня – диференціація роботи з учнями на уроках з урахуванням захоплень та інтересів; зовнішня – стосується позакласної та позашкільної діяльності з учнями (додаткові заняття з вивчення іноземних мов, математики, малювання та спорту) [2, с. 107]. Основними напрямками сучасної освітньої політики країни є якість навчання, підтримка індивідуального розвитку учня, культурна інтеграція, популяризація творчих здібностей і таланту дітей, проведення додаткових позакласних занять, вивчення двох (і більше) іноземних мов, а також розробка нових навчальних програм з урахуванням сучасних новітніх технологій.

Перші розробки болгарських науковців у сфері обдарованості розпочалися ще у 60–70-х рр. ХХ ст. Дослідження щодо людських здібностей проводили в Центрі здібностей і творчості при Науково-дослідному інституті імені Тодора Самодумова (м. Софія). Дослідження стосувалися кількості обдарованих учнів у різних сферах, підготовки вчителів до роботи з обдарованими учнями й методики роботи із цією категорією дітей. Статистичні дані свід-

чать, що кількість обдарованих учнів не є стабільною, а здібності є категорією динамічною; потенціал людини, який не розвивається, зникає і не виявляється; певна група дітей має кілька здібностей. Після багатьох років перерви в дослідженнях здібностей проблемою обдарованості почала займатися болгарська дослідниця док. хаб. Добринка Тодоріна зі Східно-західного університету імені Неофіта Рильського (м. Благоевград). Вона вивчає питання організації освітніх процесів, ідентифікації й розвитку здібностей, навчання та виховання обдарованих учнів. Дослідниця активно впроваджує в життя ідею інтеграції здібних учнів у загальноосвітніх школах та суспільстві; є авторкою монографій “Обдаровані діти. Розвиток ідей праці з обдарованими дітьми в педагогічній теорії і практиці” (“За надарените деца. Развитие на идеята за работа с надарените деца в педагогическата теория и практика”, 2009) і “Технологічна модель підготовки майбутніх вчителів з обдарованими учнями” (“Технологичен модел за подготовка на бъдещите учители за работа с надарени деца”, 2009) [3; 4].

У роботі з обдарованими учнями болгарськими вчителями застосовують відомі форми роботи, як-от: підготовка й участь у конкурсах та олімпіадах, нагороди, стипендії, додаткові програми (позакласні й позашкільні заняття). Відомо, що обдаровані учні потребують інших форм і методів роботи, ніж звичайні діти. Хоча міжнародні порівняльні дослідження доводять, що в шкільних системах різних країн застосовують подібні методи й форми опіки та підтримки обдарованих учнів. Відмінності пов’язані з культурними особливостями країни, освітньою ідеологією та традиціями, що домінують, фінансовими можливостями, професійним рівнем і мотивацією вчителя. Після політичних змін, що відбулися після вступу країни у 2007 р. до Євросоюзу, з’явилося багато ініціатив, скерованих на вирішення суспільних питань. До таких належать питання допомоги фондів та фундацій обдарованим і талановитим дітям.

Відомими в країні організаціями, які надають суттєву допомогу обдарованим і талановитим учням у країні, є: Товариство “Слов’янин”, Фонд “Майбутнє Болгарії”, Фонд “Майбутнє – 21 століття”, Фонд Людмили Живкової “Знамена Миру”, Фонд “Молодіжна толерантність”, Фундація “Еврика”, Міжнародний фонд св. Кирила та Мефодія, Фонд “Paideia”. Деякі з них ми розглянемо більш детально.

Фундація “Еврика” діє з 1990 р. (далі – Фундація) [<http://www.evrika.org/>]. Її членами є представники Міністерства освіти і науки, Міністерства молоді та спорту й болгарського уряду. Фундація допомагає обдарованим дітям і молоді набути знання в науці, інформаційних технологіях, підприємницькій діяльності. Вона пропагує науково-технічну співпрацю молодих винахідників, науковців і підприємців. Ця Фундація є однією з найвідоміших у країні. У ст. 3 Статуту Фундації записано, що її метою є підтримка й надання допомоги в розвитку здібностей і креативності обдарованих особистостей.

Основними завданнями діяльності Фундації є:

– надання допомоги в набутті знань та вмінь у природничих, технологічних і економічних науках;

- підтримка молодих людей з видатними здібностями у сфері природничих наук, інженерії та управлінні;
- стимулювання молоді до наукових і технічних досліджень;
- заохочення до оригінальних винаходів та інноваційної діяльності;
- заохочення й підтримка суспільних ініціатив молодих людей;
- модернізації лабораторій і науково-технічного обладнання.

Фундація працює в таких напрямках:

- Програма “Талант” допомагає молодим людям досягти успіхів у науці, технологіях та управлінні; фінансує наукові дослідження, організовує та проводить літні школи й наукові табори;
- Програма “Наукові дослідження” підтримує молодих науковців у галузі точних наук;
- Програма “Інформація, публікації, події і міжнародна співпраця” популяризує науково-технічні знання серед дітей і молоді; організовує та проводить різні заходи: конференції, семінари, кругли столи, конкурси, олімпіади, вистави; популяризує міжнародну співпрацю між молодими людьми й організаціями в науці; підтримує зв’язки та контактує з подібними установами в інших зарубіжних країнах;
- Програма “Розвиток” співпрацює з фундаціями з подібними національними й міжнародними ініціативами.

У 2012 р. Фундація перерахувала на розробку наукових проектів понад 100 тис. євро. Відбір найкращих дослідницьких проектів відбувається на засадах прозорості, відкритості й конкурентоспроможності. Іншою формою допомоги є стипендії. Щороку Фундація призначає 10 річних стипендій у розмірі понад 1000 євро для обдарованих дітей та молоді. Це іменні стипендії видатних болгарських науковців і публічних осіб, які зробили вагомий внесок у розвиток науки, техніки та культури країни.

Міжнародний фонд св. Кирила та Мефодія заснований у 1982 р. [<http://www.cmfnf.org/>]. Головною метою є презентація досягнень болгарських дітей і молоді на міжнародному рівні у сфері освіти та культури; популяризація суспільних цінностей завдяки міжнародному досвіду у сфері культури, мистецтва, науки, загальної й професійної освіти; підтримка розвитку обдарованих і талановитих учнів, надання їм рівних шансів залежно від їх умінь; підтримка розвитку екологічної свідомості учнів. Фонд також активно співпрацює з товариствами, установами й публічними особами; призначає матеріальну допомогу, стипендії й нагороди, організовує та проводить конкурси, вистави, конференції, симпозіуми, семінари й інші заходи. Головним мотивом діяльності Міжнародного фонду св. Кирила та Мефодія є розвиток інтелектуальних потреб обдарованих особистостей, доступ до престижних освітніх установ для молодих і талановитих болгар.

Програми, що реалізуються Фондом: “Учителя Болгарії”, “Молоді артисти”, “Музика”, “Колегія усього світу”, “Художнє мистецтво”. Крім того, Фонд реалізує спільні програми з талановитими особистостями зі Швейцарії, Японії, Німеччини та Росії. Програма “Учителі Болгарії” підтримує та стиму-

лює професійний розвиток учителя, піклується про матеріально-навчальну базу школи, виявлення й підтримку вчителем молодих талантів. Фонд щорічно призначає найкращим учителям грошові нагороди.

Фонд “Paideia” заснований у 1999 р. (далі – Фонд) [<http://www.paideiafoundation.org/>]. Мета – модернізація болгарської школи й вирівнювання болгарських стандартів освіти до світового рівня. Ідеї Фонду тісно пов’язані з європейською інтеграцією та конкурентоспроможністю Болгарії в Європі. Основними напрямками роботи Фонду є: 1) покращення якості навчання; 2) інтеграція громадянських позицій на підтримку освіти.

Учнівський інститут математики та інформатики [<http://www.math.bas.bg/hssi/>]. Заснований у 2000 р., оголошеному у країні Роком математики за ініціативою Товариства математиків Болгарії, Міжнародного фонду св. Кирила та Мефодія, Фундації “Еврика”, Інституту математики і інформатики болгарської Академії наук та Фонду Америка в Болгарії. Має свої відділення в м. Софія та м. Пловдив. Його метою є ідентифікація та підтримка здібностей обдарованих гімназистів (8–12 класи) у математиці, інформатиці, інформаційних технологіях, формування в них мотивації до занять наукою. Математично обдаровані особистості можуть розвинути свої здібності завдяки великій кількості освітніх пропозицій, конкурсам, проектам, науковим сесіям, семінарам, літнім школам, додатковим заняттям. Тобто діяльність Інституту спрямована на створення умов для розвитку нового покоління болгарських науковців у сфері математики, інформатики та інформаційних технологій.

У країні на національному рівні діє товариство “Менса – Болгарія” [<http://www.mensa.bg/>]. Це міжнародна організація, яка об’єднує людей з високим рівнем інтелекту – 130 та вище. Спеціальна секція реалізує програму підтримки обдарованих людей. Наприклад, один із відділів Товариства у м. Варна в співпраці з міською владою організовує так звані школи Менса для дітей, метою яких є рання ідентифікація й підтримка інтелектуально обдарованих особистостей, стимулювання з боку суспільства здібностей учнів, дослідження над людьми з високим рівнем інтелекту. Школа проводить спеціальні заняття, дискусійні клуби, організовує різні зустрічі, знаходить спонсорів для обдарованих учнів, проводить діагностику за допомогою тестів і реалізує дослідницькі проекти.

Крім усього вищезазначеного, у країні добре розвинута мережа місцевих комплексів для дітей і молоді (будинки та палаци культури), у яких відбуваються позашкільні заняття. Як і в більшості інших країн, зокрема в Україні, ці установи створюють відповідні умови для розвитку здібностей дітей. Перший міський дитячий комплекс у Болгарії заснований у 1993 р. (м. Варна). У заняттях беруть участь діти віком від 6 до 19 років. Учні пропонують різні заняття зі спорту, мистецтва, інформатики й розваг, які проводять висококваліфіковані спеціалісти, експерти, артисти, спортсмени й науковці. Для одних дітей – це форма дозвілля, для інших – місце виявлення особистої експресії та творчого потенціалу.

Поширеною практикою є створення стипендіальних фондів для обдарованих учнів територіальними самоуправліннями. Хоча стипендія є невеликою, приблизно 50 євро, однак вона є гарним стимулом для дитини. Крім річних стипендій, учням призначають одноразові грошові виплати.

Висновки. Отже, у країні створено потужну базу для підтримки та розвитку здібностей обдарованих дітей, про що свідчить діяльність державних і приватних фондів. Їх діяльність спрямована на презентацію досягнень обдарованих дітей на міжнародному рівні у сфері освіти та культури; популяризацію суспільних цінностей; підтримку розвитку обдарованих і талановитих учнів. Існування в країні спеціальних стипендіальних фондів також позитивно впливає на розвиток здібностей обдарованих учнів.

Подальшого вивчення потребують питання підготовки вчителів для роботи з обдарованими учнями в Болгарії.

Список використаної літератури

1. Giza T. Praca z uczniem zdolnym w Bułgarii / T. Giza // Uczeń zdolny i jego edukacja. Konceptje. Badania. Praktyka / pod red. M. Jabłonowskiej. – Warszawa : Wydaw. Universitas Rediviva, 2013. – S. 36–48.
2. Milenkova V. Rola bułgarskich szkół elitarnych w procesie społecznej reprodukcji / V. Milenkova // Kultura i Edukacja. – 2008. – № 2 (66). – S.104–122.
3. Todorina D. За надарените деца. Развитие на идеята за работа с надарените деца в педагогическата теория и практика [Електронний ресурс]. – Благоевград : Университетско издателство “Н. Рилски”. – Режим доступу: http://pedagogy.swu.bg/wp-content/uploads/2012/03/Studentski_sbornik_2010-2011.pdf.
4. Наредба за условията и реда за осъществяване на закрила на деца с изявени дарби [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mc.government.bg/files/110_naredbata.doc.
5. Закон за закрила на децата [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134925825>.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2014.

Бочарова Е.А. Поддержка развития способностей одаренных учеников в болгарских школах – направления изменений

В статье рассмотрены современные тенденции в работе с одаренными учениками в Болгарии в соответствии с рекомендациями Европейского Союза, особенности школьного образования в стране, описаны образовательные стратегии, представлены формы и методы работы, рассмотрены вопросы развития и поддержки способностей одаренных детей, подготовки педагогов к работе с одаренными учениками. Особое внимание уделено деятельности государственных фондов (Фундация “Эврика”, Общество “Менса – Болгария”, Ученический институт математики и информатики, Международный фонд св. Кирилла и Мефодия, Фонд Людмилы Живковой “Знамена Мира”).

Ключевые слова: одаренный ученик, поддержка, развитие способностей, Фонд поддержки детей.

Bocharova H. Supporting the development of students' talents in schools in Bulgaria – trends

The aim of this article is to show some selected theoretical and practical problems of working with gifted students in the case of Bulgaria. In the research used content analysis method (scientific publications, documents, statistics, international reports) and observation and interview. This article shows changes in the field of identification and support development of gifted pupils.

The modern tendencies of work with gifted schoolchildren in Bulgaria in accordance with the recommendations of the European Union are represented in the article. The author deals

with the peculiarities of the school education, describes new strategies and forms of work in detail, examines the issues of development and support of the capabilities of gifted children, teachers training to work with gifted schoolchildren. Special attention is given to functioning of the state Funds (Fund “Evrika”, Association “Mensa – Bulgaria”, “Student Mathematics and Informatics Institute”, Fund of Sts. Cyril and Methodius, Fund of Ludmila Zhivkova “Banners of the World”).

Substantial assistance in the development of gifted students’ abilities is provided with Centres and Palaces of Culture, which offer various forms of sports training, arts and science studies, entertainments. For some children it is a form of their free time, for others – a place for personal expression and creativity. The studies are held by highly skilled specialists, experts, artists, sportsmen, and scientists.

Key words: *gifted schoolchild, support, development of the capabilities, Fund of Support for Gifted Children.*